

Passend Onderwijs: De leerkracht centraal!

Betty Tummers en Mirjam Buster

Passend Onderwijs voor alle kinderen: gaat mij dat lukken?

De term passend onderwijs is in het onderwijs genoegzaam bekend, maar of deze term zoveel positieve gevoelens oproept is de vraag. Elke leerkracht zal onderschrijven, dat elke leerling zorg en aandacht behoeft om tot optimaal presteren te komen. Door tegemoet te komen aan de basisbehoeften van kinderen, door Stevens aangeduid met de begrippen autonomie, competentie en relatie, wordt de intrinsieke motivatie gevoed, dé bron van ontwikkelingsprocessen. Tegelijkertijd ziet de leerkracht zich steeds vaker gesteld voor de vraag: gaat mij dat inderdaad lukken voor alle kinderen? Anticiperend op de intrede van Passend Onderwijs zijn scholen ondanks hun mogelijke zorg over de haalbaarheid van wat de overheid voorstaat met de introductie van Passend Onderwijs aan de slag gegaan door na te denken over ambities, visie en methodieken. Steeds vaker wordt in het verlengde hiervan gesproken over de HGPD, de 1-zorgroute, handelingsgericht werken en groepsplannen. Hieronder wordt geschetst hoe vanuit een andere visie op onderwijs en zorg de centrale opdracht voor leerkrachten - goed onderwijs voor alle kinderen - haalbaar kan zijn.

Veranderende opvattingen over onderwijs en zorg:

In het verleden zijn er al verschillende initiatieven ondernomen om een effectievere organisatie van de onderwijszorg en het onderwijs te bewerkstelligen. Denk hierbij aan de invoering van de wet op het Basisonderwijs (1985), waarbij de kleuterschool en de lagere school zijn samen gegaan. Hierna volgde de invoering van Weer Samen Naar School (WSNS, 1992). Deze wet heeft de opdracht aan scholen vastgelegd om de zorg voor en aan kinderen op een kwalitatief hoger niveau te brengen, de uitstroom naar het Speciaal Basisonderwijs te verminderen en méér leerlingen met speciale onderwijsbehoeften op te vangen in het regulier onderwijs. De invoering van Passend Onderwijs noodzaakt de scholen in overleg met hun bestuur een keuze te maken voor het door hen geambieerde schoolprofiel en daaraan gerelateerd tot het verder vergroten van kwaliteit en het ontwikkelen van specialismen teneinde het voor meer kinderen mogelijk te maken om thuisnabij en geïntegreerd onderwijs te kunnen volgen.

Nederland staat hierin niet alleen. Het beleid is mede gebaseerd op internationale verdragen zoals het Salamanca Statement (UNESCO, 1994). Dit verdrag stelt onder meer dat 'allen met speciale onderwijsbehoeften toegang hebben tot reguliere scholen' en roept de ratificerende regeringen op 'wettelijk en beleidsmatig het principe van inclusief onderwijs aan te nemen, waarbij alle leerlingen in reguliere scholen worden geplaatst, tenzij er dringende redenen zijn dat niet te doen.' Het Nederlandse beleid is daarmee ingebed in een brede beweging in vele Europese landen, waarbij Finland, Oostenrijk en Engeland voorop lopen. De operatie Passend Onderwijs is een intensivering van het met WSNS ingezet beleid.

Makkelijker gezegd dan gedaan. De overheid heeft zich indertijd, bij de invoering van WSNS, gerealiseerd dat aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn om de scholen in staat te stellen de zorg aan kinderen te vergroten. Met de wet op het primair onderwijs (1998) lanceert de overheid een nieuwe visie op onderwijs en zorg: elke basisschool krijgt de opdracht haar mogelijkheden te vergroten om leerlingen onderwijs te bieden dat aansluit bij hun ontwikkelingsmogelijkheden.

Verschillen tussen kinderen worden niet langer als hinderpaal ervaren.

De term "adaptief onderwijs" komt in zwang. Verschillen tussen kinderen worden niet meer als hinderpaal ervaren, maar als uitgangspunt genomen, sterker nog: verschillen moeten we juist positief waarderen. Een van de belangrijkste instrumenten om de kloof tussen reguliere en speciale onderwijs-scholen te dichten is de vorming van samenwerkingsverbanden. Parallel aan deze beleidsmaatregel introduceert de overheid de mogelijkheid voor bepaalde categorieën leerlingen een persoonsgebonden budget te verkrijgen: het zogenaamde rugzakje. Binnen de scholen zelf wordt werk gemaakt van adaptief onderwijs door het inrichten van een zorgstructuur met als centrale figuur de interne begeleider.

Voor dit artikel is het relevant te constateren dat, met de gevraagde acceptatie van verschillen tussen kinderen een steeds grotere tendens naar het vastleggen van verschillen is ontstaan, met name ingegeven door de bekostigingssystematiek. De voor aanvullende onderwijszorg benodigde gelden worden slechts dan beschikbaar gesteld, indien de problematiek geduid wordt als kindgerelateerd. Het labelen heeft de verklarende diagnostiek bevordert en het beeld gecreëerd dat in het onderwijs steeds meer zorg moet worden gegeven. Hoe kan van passend onderwijs dan toch een succes gemaakt worden? Vanuit welke visie en met welke tools kan de leerkracht uitgedaagd worden zich verder te bekwamen en meer kwaliteit te bieden?

.....

De leerkracht kiest zelf welke acties het beste bij hem en zijn klas passen.

Het relatieve begrip zorg en het onderwijskundig vertrekpunt

De WSNS-wet en het vervolg daarop Passend Onderwijs, stellen scholen voor de opdracht meer leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften op te vangen. Met het gegeven onderwijs worden bepaalde doelen nagestreefd. En wat te doen als kinderen deze doelen niet (dreigen te) halen? Het begrip zorg is geboren. Dit begrip is evenwel een relatief begrip. Om welke populatie gaat het, welke verwachtingen hebben ouders, maar ook: wat op de ene school of voor de ene leerkracht geldt als belangrijk, hoeft dat niet te zijn op een andere school of voor een andere leerkracht, bijv. als het gaat om zich gedragen, respect. Daar staat tegenover dat er voor een aantal doelstellingen keiharde criteria bestaan, bijv. taal/lezen/rekenen. De manier waarop scholen die doelen willen bereiken varieert echter sterk. Vandaar de verschillen in wat scholen ervaren als zorgleerlingen.

Als de direct betrokkenen - leerlingen, ouders, leerkrachten - tevreden zijn met de behaalde doelen kan men het onderwijs passend noemen. Als dat niet het geval is, neemt men maatregelen om het onderwijs alsnog passend te maken. Wim Meijer schetst in zijn boek "Leerkrachten begeleiden bij Passend Onderwijs" het volgende merkwaardige fenomeen: geconstateerd wordt dat de leerling van het vigerende groepsaanbod onvoldoende profiteert. Dit aanbod wordt de norm en de zorgleerling is geboren. De inhoud van de zorg wordt vervolgens gedefinieerd vanuit het kindperspectief.

Vanuit *onderwijskundig* perspectief is evenwel de vraag **in hoeverre de school en de leerkracht bereid en in staat zijn om de actuele onderwijsleersituatie aan te passen en aan te vullen opdat de individuele leerlingen de nagestreefde onderwijsdoelen alsnog bereiken**. Met deze formulering komt de professionele opdracht van leerkrachten centraal te staan in wat passend onderwijs op de eerste plaats is: onderwijs. Vanuit deze optiek is het nuttig de problemen rondom leerlingen onder te brengen in twee soorten:

- a) onderwijsproblemen, welke beïnvloedbaar zijn door de leerkrachten;
- b) overige problemen, welke niet vallen onder de primaire verantwoordelijkheid van de leerkracht.

Situatie a vraagt om het herformuleren van een onderwijsdoel, ook al is dit bij leerproblemen iets "makkelijker" dan bij gedragsproblemen. Gedragsveranderingen kunnen - net als stappen in het leerproces bij lezen en rekenen - bereikt worden op het moment dat de leerkracht die ziet als een professionele opgave, waaraan systematisch gewerkt moet worden. Als de leerkracht daadwerkelijk het gedrag wil veranderen bij de leerling, betekent dit dat hij zijn eigen gedrag moet veranderen.

Vanzelfsprekend kan daarbij hulp ingeroepen worden. Het gaat er dan om de onderwijsleersituatie zodanig aan te passen dat het (mogelijk gedefinieerde) onderwijsdoel bereikt wordt.

Situatie b - andere problematiek - doet zich voor als de leerkracht geen invloed kan uitoefenen, bijv. medische problemen, gezinsproblemen.

Ook deze situatie kan bij sommige leerkrachten een hulpvraag oproepen. Het gaat dan om het inzetten van andere professionals, op een specifieke terrein, zoals het schoolmaatschappelijk werk, een logopedist, een fysiotherapeut.

Enkele citaten en/of verwijzingen:

'Skills and habits of every day teachers are central to the future of learning societies' (Michael Fullan, 1993). 'What teachers know and do is the most important influence on what students learn' (What Matters Most: Teaching For America's Future, 1996).

Kees Vernooy (maart 2004) refereert in zijn artikel aan omvangrijk onderzoek van Sparks & Hirsch (2000) en Weaver (2003), waaruit blijkt dat leerkrachtkwaliteit de meest belangrijke factor voor leerlingresultaten is; een factor met veel grotere impact dan bijvoorbeeld klassengrootte, economisch milieu of andere dikwijls genoemde indicatoren voor onderwijskwaliteit.

Luc Stevens heeft in zijn afscheidsrede (2002) nog eens benadrukt, dat in de relatie tussen leraar en leerling met name de verwachtingen van de leraar bepalend zijn. Leraren laten die voortdurend blijken en dat heeft effect: leerlingen kennen hun plaats en gaan zich conform die verwachtingen gedragen. Dus lage verwachtingen leiden tot lage resultaten. Hoge verwachtingen tot hoge resultaten.

Het passend maken van de onderwijsleersituatie

De bereidheid de actuele onderwijsleersituatie aan te passen, vertrekkend vanuit de door de leerkracht zelf aangegeven perceptie van wat ertoe doet vormt de basis voor de nieuwe aanpak, zoals die in de handelingsgerichte procesdiagnostiek (HGPD) vorm wordt gegeven. In de afgelopen jaren hebben de onderwijsadviseurs leerlingenzorg van Edux zich sterk gemaakt voor het centraal stellen van de werkvraag van de leerkracht in plaats van het denken in kindproblemen. Uitgangspunt is dan steeds:

- Welk doel wil ik als leerkracht met dat kind bereiken?
- Hoe kan ik bereiken dat dit kind leert om bijvoorbeeld zijn taken af te maken?
- Waar ligt mijn kracht en hoe kan ik die inzetten om bij deze leerling dat doel te bereiken?

De nadruk hierbij ligt bewust op de invloed van de leerkracht. In de Handelingsgerichte Procesdiagnostiek (HGPD) is één van de uitgangspunten: de leerkracht als spil van de begeleiding. Uit onderzoek is gebleken dat de invloed van de leerkracht HET verschil maakt.

In een HGPD-consultatie wordt samen met de leerkracht gekeken welke concrete werkvraag hij met betrekking tot een leerling heeft. Vervolgens worden de belemmerende, maar vooral ook de compenserende factoren in beeld gebracht, omdat daarin de mogelijkheden voor het handelen in de klas gevonden kunnen vinden. Middels bevragen wordt de leerkracht gestimuleerd om in zijn eigen handelingsrepertoire te zoeken naar vaardigheden die op dit moment goed inzetbaar zijn. Naar aanleiding van het gesprek worden concrete doelen en acties geformuleerd. De leerkracht kiest zelf welke acties het beste bij hem en zijn klas passen. Er wordt regelmatig gekeken of de doelen behaald zijn, indien dat niet het geval is wordt opnieuw bekeken hoe de leerkracht zijn handelen kan bijstellen. Het bijstellen van doelen wordt zo veel mogelijk voorkomen, omdat het hebben van hoge verwachtingen ook zorgt voor hoge opbrengsten.

Vanuit dezelfde visie voert de leerkracht ook gesprekken met de leerling, om ook de leerling actief te betrekken bij zijn eigen ontwikkeling. In alle gesprekken is het uitgangspunt: betrokkene is eigenaar van het probleem én de oplossing. Dat betekent niet dat men er alleen voor staat. Dat betekent, dat men de regie houdt op het eigen leerproces. Daardoor wordt de motivatie versterkt en zal het zelfvertrouwen groeien, waardoor de opbrengsten ook eerder behaald worden.

Van zorgdenken naar onderwijsbehoeften en onderwijsdoelen

De HGPD-visie en -methodiek is doorontwikkeld naar een aanpak op groepsniveau. Het gaat immers niet alleen om het bewust formuleren van opbrengsten bij zorgleerlingen. Voor alle leerlingen is het belangrijk ambitieuze doelen te stellen en zo hoge opbrengsten te realiseren. Elke leerkracht weet welke doelen hij wil behalen. Door nu af te stemmen op de behoeftes van de kinderen kan een leerkracht zo handelen dat de geformuleerde opbrengsten ook daadwerkelijk gehaald worden.

Deze planmatige aanpak kan vormgegeven worden in een groepsplan, zoals ook genoemd wordt in de HGPD - 1-zorg-route. Binnen een groepsplan worden leerlingen met (vergelijkbare) onderwijsbehoeftes geclusterd. Hierdoor is het voor de leerkracht mogelijk om deze groep kinderen op een voor hen effectieve manier aan te sturen. In de meeste groepen zitten ook leerlingen die juist minder sturing van de leerkracht nodig hebben en dus meer losgelaten kunnen worden.

Voorbeeld: Marieke zit in groep 5. Haar prestaties liggen aan de lage kant. Marieke voelt zich erg uitgedaagd als ze samenwerkt met kinderen die net iets verder zijn dan zij. Bij de groeps-samenstelling heeft de leerkracht ervoor gekozen om haar niet bij kinderen te zetten die net als zij wat moeite hebben met de leerstof, maar juist bij kinderen waaraan zij zich kan optrekken. Bij de evaluatie bleek dat Marieke zelfs meer heeft bereikt dan de doelen die de leerkracht voor haar had geformuleerd, zonder dat de leerkracht haar intensief heeft begeleid. De ondersteuning van haar klasgenoten bleek voldoende.

Ouders hebben in de loop van de tijd een steeds belangrijkere rol gekregen binnen het onderwijs. Binnen Passend Onderwijs wordt hun rol groter. Zij worden gezien als partners, met name als informatiebron bij het benoemen van de onderwijsbehoeftes van hun kind. Steeds vaker zien we dat ouders en school samen optrekken. Ook in de HGPD-consultaties zitten de ouders steeds vaker als gesprekspartner aan tafel. Doordat ouders vanaf de start betrokken zijn bij het onderwijsleerproces van hun kind komen ze niet voor onaangename verrassingen te staan. Ze weten precies waar hun kind staat en welke aanpak de leerkracht biedt. Ze denken actief mee bij het zoeken naar mogelijke oplossingen. Succeservaringen in het handelen, zowel op school als thuis, worden uitgewisseld en waar mogelijk ook toegepast in de andere situatie.

Voorbeeld: Na een consultatie waarbij zowel ouders als leerkrachten aanwezig zijn geeft de ouder aan: "Wat fijn dat ik hier voortaan bij mag zijn. Nu weet ik veel beter wat er hier allemaal gedaan wordt en heb ik er veel meer vertrouwen in dat mijn kind in goede handen is!"

Het werken met groepsplannen is een cyclisch proces, dat meerdere malen per jaar terugkeert. Scholen kunnen kiezen voor 3 of 4 planperiodes per schooljaar. Aan het begin van iedere periode worden de doelen in het voorgaande plan geëvalueerd. Als de doelen niet bereikt zijn bekijkt de leerkracht op welke manier hij zijn handelen kan bijstellen. Dit gebeurt in de groepsbespreking samen met de intern begeleider. In de groepsbespreking wordt ook gesproken over de nieuwe doelen die de leerkracht heeft gesteld. Tenslotte wordt er ook gekeken of de leerstof die aangeboden gaat worden bij sommige kinderen vraagt om een bijstelling van de onderwijsbehoeftes. Over een aantal kinderen dient uitgebreider gesproken te worden. Dit wordt gedaan in de leerlingbespreking aan de hand van de HGPD-werkwijze.

In een klein Spaans restaurant werkt een serveerster die alle tafels overziet. Ze bedient enthousiast, lacht en fladdert van de ene tafel naar de andere. De gasten vinden haar geweldig! Ze brengt sfeer in de zaak. Zou van haar ooit gezegd zijn dat ze ADHD heeft?

Dankzij de beschreven methodes voelen leerkrachten zich uitgedaagd en gemotiveerd om het beste uit zichzelf en daarmee uit hun leerlingen te halen. Door op deze manier te denken en te werken vergroten leerkrachten hun vaardigheden, zijn ouders betrokken en leerlingen actief gericht op het bereiken van hun eigen onderwijsdoelen.

Als we de kwaliteit van het onderwijs willen vergroten, zoals Passend Onderwijs voorstaat, zullen we moeten aansluiten bij de competenties van leerkrachten en met hen bepalen welke uitdagingen zij aan willen gaan.

Mirjam Buster is onderwijsadviseur Leerlingenzorg.

Betty Tummers is manager Leerlingenzorg. Beiden werken bij Edux Onderwijsadvies.

Literatuur

- **Leerkrachten begeleiden bij Passend Onderwijs** / Wim Meijer. - Amersfoort : CPS, 2008
- **Passend Onderwijs: pas op de plaats of pas vooruit** / H. Schuman
In: Tijdschrift voor orthopedagogiek, 46 (2007) 266-278
- **Passend Onderwijs, Kansen in beeld** / Luc F. Greven en Alfons Timmerhuis. - Utrecht : Sardes, 2008
- **Handelingsgerichte procesdiagnostiek, de positieve samenwerkingspiraal** / Rob Forster en Rob Verstegen